

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

2017

Vol:4 / Issue:12

pp.1172-1185

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 18/10/2017

The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 26/11/2017

The Published Date (Yayınlanma Tarihi) 27.11.2017

EKONOMİK ENTEGRASYONLARIN ULUSLARARASI TİCARETE ETKİLERİ INTERNATIONAL TRADE EFFECTS OF ECONOMIC INTEGRATIONS

Öğr.Gör.Ümit Engin TEKİN

Istanbul Gelişim Üniversitesi, İşletmecilik MYO, İstanbul/Türkiye

ÖZ

20. yüzyılın en belirgin özelliği ekonomik, kültürel/sosyal, teknolojik, iletişim, ulaşım, çevresel/demografik v.b. alanlarda ortaya çıkan yenilikler ve bu yeniliklerin ülkelere etkileri olarak görünmektedir. Bu değişimin hızı ve ülkeleri etkilemiş şekli her ülkenin bölgesel yapısı ile ülke içinde mevcut sosyal ve ekonomik yapısının durumuna bağlıdır. Ülkeler bu değişimin hızına ayak uydurmak, geride kalmamak amacıyla birbirleriyle birçok alanda ekonomik entegrasyonlar kurarak dünya refahından pay almaya çalışmışlardır. Ekonomik entegrasyonlar öncelikle ticari alanlarda serbestleşme olarak görüne de ileriki safhalarda ülkelerin ticaret dışında diğer alanlarda da ortak bir politika uyguladıkları bir küreselleşme aracıdır.

Bu makalenin konusu, “Ekonomik entegrasyonların kapsamı ve türleri ile başarılı bir entegrasyonun kıstaslarının neler olması gerektiği, dünyadaki entegrasyon örneklerinin bölgesel yapıları, uluslararası ticarete ortaya çıkardığı statik ve dinamik etkiler ile entegrasyonların gelecekte nasıl bir dönüşüme uğrayacağıdır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Entegrasyon, Entegrasyon Aşamaları, Entegrasyonun Etkileri

ABSTRACT

The most prominent feature of the 20th century is economic, cultural / social, technological, communication, transportation, environmental / demographic etc. The innovations emerging in the fields and the effects of these innovations on the countries. The speed of this change and the way it affects countries depends on the regional structure of each country and the current social and economic structure of the country. The countries have tried to get a share from the world's welfare by establishing economic integration in many areas with each other in order to keep up with the pace of this change or not to stay behind. While economic integrations appear primarily as liberalization in trade, they are a tool of globalization that countries in the future have adopted a common policy in areas other than trade.

The issue of this article is about the scope and types of economic integration and what should be the criteria for successful integration, the regional structures of the examples of integration in the world, the static and dynamic effects of international trade, and finally how it will be transformed in the future.

Key words: Economic Integration, Integration Steps, Effects of Integration

1.GİRİŞ

Dünya ülkeleri arasında rekabetin kontrolsüz bir şekilde artması, rekabetten kaynaklanan üretim ve tüketim kayıplarının serbest piyasa ekonomisini engellemesi ve ülkelerin birbirlerini kontrol edebilecekleri bir üçüncü örgütün olmaması iki dünya savaşının yaşanmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sonucu ortaya çıkan yıkımın etkisiyle, ülkeler bu yıkımın etkilerini azaltmak ve ekonomik dar boğazın önüne geçmek amacıyla birbirlerine karşı ekonomik alanlarda esnekliği hedeflemişlerdir. Bu amaçla üçüncü bir örgüt olarak 1948 yılında Ticaret Genel Tarife Anlaşması'nı (GATT) hayata geçirmişlerdir. Dünya ticaretinde tekrardan yıkıcı etkilerin oluşmaması amacıyla 1930 Büyük Buhran sonucu ortaya çıkan ticarete korunma önlemleri ikinci planda bırakarak ticareti serbestleştirecek kıstasların tüm üye ülkeler tarafından uygulanmasına karar verilmiştir. Bu kıstaslar aşağıdaki gibidir:

En Çok Kayrılan Ülke Kuralı: Üye ülkelerin ticari partnerleri arasında ayırım yapmamasını zorunlu kılmaktadır. Bir başka deyişle, bir üye ülke, herhangi bir ülkeye tanıdığı elverişli bir gümrük tarife ve tarife dışı engelleri koşulsuz olarak tüm üye ülkelere uygulamak zorundadır. Lakin bu kurala istisna olarak kabul edilecek bir durum ülkelerin birbirleriyle girişecekleri entegrasyonlardır. Bunlar; gümrük birlikleri, serbest ticaret anlaşmaları gibi bölgesel ticaret anlaşmaları ve genel preferanslar sistemi (GPS) gibi gelişme yolundaki ülkeler lehine düşük gümrük vergisi alınması veya gümrük vergisinin alınmaması gibi ayrımcı nitelikteki

uygulamalar ile anlaşmanın öngördüğü anti-damping ve telafi edici vergiler gibi bazı diğer uygulamalardır (Ertürk, 1993: 179).

Ulusal Muamele Kuralı: Söz konusu kural, iç pazara ilişkin düzenleme ve uygulamalar yönünden ithal ve yerli mallar arasında ayırım yapılmamasını öngörmektedir. Ulusal Muamele İlkesi yalnız bir mal, hizmet ve fikri mülkiyet pazara girdikten sonra uygulanır. Bundan dolayı, yerli üretimden gümrük vergisine eş bir vergi alınmamış olmasına rağmen, ithal mal üzerinden gümrük vergisi alınması ulusal muamele ilkesine aykırılık teşkil etmez (Dağdemir, 2007: 351).

Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi: GATT çerçevesinde öncelikle gümrük tarifelerinin indirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Her üye ülkenin taviz listesinde yer alan oranlar “bağlı oranlar” olarak adlandırılmakta ve ülkeler, uygulamada söz konusu oranların üzerine çıkamamaktadır. Bir başka deyişle, söz konusu oranlar o üye ülke bakımından bağlayıcı olmakta ve önemli ticaret partnerleriyle telafi amacıyla müzakere etmeksizin artırılmamaktadır. Uruguay Round müzakerelerinin en önemli sonuçlarından biri, ülkelerin taviz listelerini geliştirmeleri ve bağlı oranlar çerçevesinde yapılan ticaretin artmasıdır (Parıltı, 2015: 127).

Tarifeler Yoluyla Koruma: Ticarete şeffaflığın sağlanmasının en etkin yolu korumaların tarifeler yoluyla yapılmasıdır. GATT, tarife dışı engellerin bazı istisnalar dışında tümüyle yasaklanmasını, tarifelerin de giderek azaltılmasını öngörmektedir. Tarım ürünlerindeki ithalat kısıtlamaları büyük ölçüde tarifelere dönüştürülmüş olup, söz konusu süreç "tarifikasyon" olarak adlandırılmaktadır. Tarım ürünleri tarifeleri %100 oranında bağlı bulunmaktadır (Karluk, 1998: 155-157).

DTÖ 2017 verilerine göre 164 üye ülkenin ticaret hacmi dünya ticaretinin yüzde 98'ini oluşturmaktadır. Bu ülkeler arasında oluşturulan entegrasyonların sayısı ise 279 olarak görülmektedir (WTO, 2017). Aynı şekilde ülkemizin entegre olduğu Avrupa Birliği'ni göz önüne alırsak 6 üye ile başlayan bu entegrasyonun şu an 28 üyesi olduğunu ve birçok bölgesel ticaret anlaşması imzalayarak dünya ticaret hacminin yüzde 30'una yakınına oluşturmaktadır.

2. EKONOMİK ENTEGRASYONLAR

Değişim hızının geçmişe oranla arttığını; küresel, ulusal ve bireysel temelde etkilerinin ölçülenmesinin güçlüğünü de dikkate alarak geleceği öngörmek ve bu yönlü hamleler yapmak giderek kritik ve zor bir hal almaktadır (Tanrıbilir ve Şen, 2005: 131). Geçtiğimiz yüzyılda hızla gelişen küreselleşme eğilimiyle dünya ticaret hacmi her geçen gün artmakta ve bunun sonucunda ülkelerarası rekabet durdurulamayacak bir hızla ilerlemektedir. Ülkeler hem artan rekabetin etkilerinden korunabilmek hem de küreselleşen dünyanın bir gereği olarak çeşitli zamanlarda ekonomik bütünleşme sürecine girmişlerdir. Uluslararası ekonomik entegrasyon; iktisat literatüründe, çeşitli ekonomik bütünleşme türlerini kapsayan genel bir terim olarak kullanılmaktadır. Genel olarak, “iki veya daha fazla ülke arasında ticarete engel teşkil eden çeşitli kısıtlamaların ve engellerin kaldırılması süreci” şeklinde tanımlanabilecek ekonomik entegrasyonun ana amacı, iktisadi büyümeyi kolaylaştırmaktır (David, 1972: 59).

Ekonomik entegrasyon için daha açık bir tanım vermek gerekirse, en basitinden en ileri aşamasına kadar bunlar; ticareti engelleyici korumacılık veya teşvik modellerinin kaldırılması yoluyla gerçekleşecek ticaret entegrasyonu, ülkelerarası sermaye ve işgücünün serbestleştirilmesi yolu ile üretim faktörlerinin entegrasyonu, ulusal ekonomi politikalarının uluslararası ilişkileri güçlendirecek şekilde uyumlu hale getirilmesi politika entegrasyonu ve son olarak da bunların birleştirilmesi sonucu tam entegrasyondur (Ertürk, 1993: 5).

Ekonomik entegrasyonlar farklı iktisatçılar tarafından tanımlanmasına rağmen uzlaşılan temel noktalar şunlardır:

- ✓ Ekonomik bütünleşme, mal ve hizmetler ile üretim faktörlerinin kaynağı ve gideceği yere göre ayrıcalıklı olmayan uygulama görmesini içerir.
- ✓ Bütünleşmenin ileri aşamasında malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı öngörülmektedir.
- ✓ Ekonomik bütünleşme temelde iş bölümüne dayanır.

Ekonomik entegrasyonlara katılan ülkeler üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini ve toplumsal refah düzeylerini arttırmayı, ülke içi piyasaların genişletilerek diğer ülkelerle rekabet edecek sanayileşmeyi hızlandırmayı amaçlayarak ölçek ekonomileri sağlar. Bunun yanı sıra entegrasyonun oluşmasıyla üçüncü ülkelere karşı daha etkin bir politika uygulanması sağlanmaktadır (Uyar, 2000: 10).

2.1. Ekonomik Entegrasyonun Aşamaları

İktisadi birleşmeleri bütünleşme aşamalarında uygulanan politikalar bazında değerlendirip; “Ticaret bütünleşmesi”, “Faktör bütünleşmesi”, “Politika bütünleşmesi” ve “Tam bütünleşme” şeklinde ayrıma gitmişlerdir. Ticaret bütünleşmesi; serbest ticaret bölgelerinde olduğu gibi üyeler arasındaki ticaretin serbestleşmesini konu alır. Faktör bütünleşmesi; ticaret bütünleşmesinin bir ileri aşaması olup, üretim faktörlerinin de bütünleşme kapsamına alınmasını öngörür. Politika bütünleşmesinde iktisadi birlik aşamasında olduğu gibi üye ülke ekonomileri tam olarak birleşirken tam bütünleşme şeklinde üyeler arasında ekonomik, sosyal ve parasal birlik tam olarak sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra ekonomik bütünleşmeler; bölgelerin ekonomik entegrasyonu, farklı ülkelerin bir bölge içinde birleşerek entegrasyon kurması ile farklı bölgesel grupların tek bir ekonomik ve politik birim hâlini alarak entegrasyon kurmaları şeklinde de sınıflandırılabilir.

Ekonomik entegrasyon farklı aşamalar ve koşullarla gelişme gösterebilirler. Bu gelişim entegrasyon içindeki ülkelerin içsel ve dışsal ekonomik ve politik durumlarına göre gelişim gösterirler. Bu gelişim süreci şu şekildedir:

- ✓ Ekonomik İşbirliği Antlaşması
- ✓ Serbest Ticaret Bölgeleri
- ✓ Gümrük Birliği
- ✓ Ortak Pazar
- ✓ Ekonomik Birlik
- ✓ Tam Ekonomik Birlik

Bu süreç aşağıdaki tabloyla da ifade edilebilir:

Tablo 1: Ekonomik Entegrasyon Biçimleri ve Özellikleri

Entegrasyon Biçimi	Kısıtlamaların (Kota&Gümrük) Kaldırılması	Ortak Gümrük Sistemi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ortak Kurum & Politikalar
Serbest Ticaret Bölgesi	Var	Yok	Yok	Yok
Gümrük Birliği	Var	Var	Yok	Yok
Ortak Pazar	Var	Var	Var	Yok
İktisadi Birlik ve Tam Ekonomik Birlik	Var	Var	Var	Var

Kaynak: (Yalçınkaya, 1997: 415)

Serbest Ticaret Bölgesi

“Serbest Ticaret Bölgesi”, üyelerin birbiriyle yapacakları ticaret kapsamında önceden belirlenmiş ürünleri kapsayacak tarife ve kotaların kaldırıldığı ekonomik entegrasyon modelidir. Bu modelin en önemli özelliği üçüncü ülkeleri kapsamaması ve birliğin ortak bir gümrük tarifesi uygulamamasıdır. Bu modele örnek olarak Avrupa’da “Avrupa Ticaret Bölgesi (EFTA)” verilebilir (Ertürk, 1993: 6-7). Aynı zamanda ülkemizin tek taraflı olarak anlaşma sağladığı Güney Kore, İran, Malezya, İsrail ülkeleri örnek olarak gösterilebilir.

Gümrük Birliği

Gümrük Birliği; en genel ifadeyle taraflar arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla her türlü eş etkili tedbirlerin kaldırıldığı; ayrıca birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik entegrasyon çeşidi olarak tanımlanmaktadır.

Birlik içerisindeki birleşmede ülkelerin yapmış olduğu ticarete kullanılan malların hiçbir engellemeyle karşılaşmadan serbest dolaşımını sağlamak, yapılan düzenleme ve anlaşmalarla birbirlerine yakınlaşarak güvenli bir ticaret akışının sağlanmasını ve en son olarak oluşabilecek ticaret sapsmalarını ortadan kaldırmak üzere ülkeler arasında ortak ticaret politikalarının oluşturulması Gümrük Birliği’nin kapsamını içermektedir. Birleşmenin sonucunda serbest ticaret anlaşmalarının kapsadığı mal piyasalarında birleşme sağlanarak birleşmeye katılacak ülkeler arasında dış alım ve dış satımda alınan tüm vergileriyle gümrük vergilerine eş etkili tüm vergilerin yasaklanması sonucunda serbest piyasa koşullarının oluşturulması amaçlanmıştır. Birlik ülkesindeki ticaret akımlarının yanı sıra birlik dışındaki ülkeler ile yapılacak ticaret konusunda birlik içinde ortak bir dış tarife uygulanması da birliğin kapsadığı diğer bir husustur. (Tekin & Tekin, 2017: 41)

Gümrük Birliği, üyelerin birbirleriyle yapacakları ticaret kapsamında tarife ve kotaların kaldırılmasının yanı sıra üçüncü ülkelere karşı tek ve birleşmiş bir ortak gümrük politikası meydana getirirler. Entegrasyonun bugün için uygulama durumunda en yaygın aşaması da bu safhadır. Roma Antlaşması'yla kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) bir Gümrük Birliği temeli üzerine oturtulmuştur. Bunun yanı sıra Gümrük Birliği'ni gerçekleştirmiş olan geçmişteki entegrasyonlar ABD'de Kuzey-Güney birleşmesi, Alman devletçiklerinin birleşmesiyle oluşan Zollverm, İtalyan Birliği ve Benlux Birliği'ni sayabiliriz (İyiboçkurt, 1994: 6).

Ortak Pazar

Ekonomik bütünleşmenin Gümrük Birliği'nden sonraki aşaması olan ortak pazarın Gümrük Birliği'nden farklı yönleri serbest dolaşıma engel teşkil eden emek, sermaye gibi üretim faktörlerini üye ülkeler arasında ortadan kaldırarak ve üçüncü ülkelere karşı OGT uygulayarak bir entegrasyon oluşturmasıdır. Bu şekilde serbest piyasa koşulları oluşturularak fiyat faktörlerinin ve kaynakların etkin kullanılması sağlanmaktadır. Bu tip bir ortak pazara en uygun örnek Avrupa Birliği olacaktır (Ertürk, 1993: 9).

İktisadi Birlik

Bu birlik modeli bütün ekonomik entegrasyonları içinde bulunduran; bunun yanında ekonomik, parasal ve sosyal politikaları da içine alan bir entegrasyon modelidir. Bu parasal ve sosyal politikaların tek para sistemi, merkezi bir banka sistemi ve dış ticaret politikalarında ortak bir yol izlenmesini hedefleyen bir entegrasyondur. Bu ortak pazar içindeki ülkeler kendi yapısal durumları yanı sıra birbirleriyle arasındaki uyumsuzlukları ortadan kaldırmak ve bu sayede ekonomik, parasal ve maliye politikalarını uyumlulaştırma hedeflenmektedir. Bu politikalar aşağıda şu şekilde sıralanmaktadır:

- ✓ Mal ve faktör piyasalarında sağlanacak bütünleşme sadece gümrük engellerinin kaldırılması ya da sermaye ve emek dolaşımının serbestleştirilmesiyle gerçekleşmez. Üye ülkelerin ellerinde standartlardan vergilemeye; çeşitli teşviklere kadar uzanan, bu akımları engelleyici politika araçları kalmaktadır. Bu nedenle söz konusu alanlarda bir uyuma gidilmesi,
- ✓ Etkileri uluslararası düzeyde görülen çevre sorunları gibi konularda ortak politikaların izlenmesi,
- ✓ Tek bir ülkenin çözemeyeceği büyük ölçekli teknoloji, bilimsel araştırmalar ve projelerde olduğu gibi uluslararası kaynakların harekete geçirilmesini gerektiren alanlarda ortak politikaların izlenmesi,
- ✓ Topluluk içinde rekabetçi yapıları bozan ve tekelleşmeyi ortaya çıkaran uygulamaları önlemeye dönük politikalarda iş birliğine gidilmesi (Yıldız, 1994: Belirtilmemiş).

Tam Ekonomik Birlik

Günümüzde küreselleşen ve bir uçtan bir uca herhangi bir otoritenin denetim ve sorgulamasına tabi olmadan dolaşabilen tek varlık finans kapitali olan nakit ve nakit benzeri likiditesi yüksek menkul kıymetlerdir. İşte bu finansal kapitali denetim altına almak için tam ekonomik birlik entegrasyon sürecinin hedeflenen son halkası olarak ülkelerin otoriteleri yerine ülkeler üstü bir otoritenin oluşması sonucunda faktör ve mal piyasalarının entegrasyonunun yanı sıra para ve finans piyasalarının da serbest piyasa koşullarını sağlayarak büyümenin önüne geçen tüm engellerin kaldırılması amaçlanmıştır. Bu engellerin kaldırılması için aşağıdaki süreçler izlenmektedir:

- ✓ Üye ülkeler arasında döviz kurlarında birliğin sağlanması,
- ✓ Birlik içinde sermayenin serbest dolaşımını engelleyen tüm sınırlamaların kaldırılması,
- ✓ Üye ülkelerin ekonomik politikalarında koordinasyonun gerçekleştirilmesi,
- ✓ Ortak bir rezerv fonu ile para yaratma ve yok etme yetkisine sahip ortak bir Merkez Bankası'nın kurulması,
- ✓ Ortak bir paranın kabulü ve kullanılması

Avrupa'nın ekonomik ve siyasal entegrasyonu sağlamasından sonra parasal ve finansal entegrasyonu sağlaması için 1999 yılında gündeme getirilen ve 2002 yılında yürürlüğe giren ortak para birimi Euro'nun hayata geçirilmesi en iyi örnek olarak verilebilir (İKV, 205: 83).

2.2. Ekonomik Entegrasyonlar Arasındaki Farklar

Serbest ticaret bölgesinde entegrasyona dahil ülkeler, aralarındaki ticarete mevcut gümrük vergileri ve eş etkili vergiler ile miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirleri kaldırmakta olup entegrasyon dışındaki ülkelere her üye kendi tarife, kısıtlama ve ticaret politikasını bağımsız bir şekilde uygulamaktadır. Gümrük Birliği'nde Serbest Ticaret Bölgesi (STB) ile sağlanan entegrasyona ek olarak üye olmayan ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi ve kotalar uygulanmaktadır. Ortak pazarda Gümrük Birliği'nin sağladığı entegrasyon sonucunda üretim faktörlerinin serbest dolaşımı sağlanmış olur. İktisadi birlikte ise bu sağlanan süreçlerin iktisadi politikaların entegrasyonu sağlanmakta olup tam ekonomik birlik para ve finans politikasının da entegrasyonu sağlanarak ülkelerarası entegrasyon tamamlanmış olmaktadır.

2.3. Ekonomik Entegrasyonun Başarı Kriterleri

Ekonomik entegrasyonlara katılmak isteyen her ülke ulusal çıkarları doğrultusunda entegrasyondan maksimum faydayı sağlamayı düşünmektedir. Her ülke kendi çıkarları için gerekli faydayı sağlama çabası ülkelerin ortak bir politikada buluşmalarını gerekli kılmaktadır. Ülkeleri ortak çıkarları doğrultusunda birbirine bağlayan her entegrasyonda zorluklar ve çatışmalar olacaktır. Bu zorlukları en aza indirmek için her entegrasyon için ortak gereksinimler bulunmaktadır.

2.3.1. Ülkelerarası Gelişmişlik Düzeyi

Bir entegrasyona üye olan ülkelerin birbirlerine yakın ekonomik yapıda olmaları, o entegrasyonlarda bulunan ülke ekonomilerinin büyüme ve refah seviyelerinin daha hızlı olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra az gelişmiş ülkelerin kurduğu entegrasyonların veya az gelişmiş bir ülkenin gelişmiş bir entegrasyona üye olması entegrasyonların karşılıklı refah seviyesini artırma hedefine uymamaktadır. Az gelişmiş ekonomiler için en önemli sorun, dünya standartlarında veya entegrasyon standartlarında kaynakların optimum kullanılması ile ülkenin büyüme potansiyelinin birbiriyle uyumsuz olmasıdır. Az gelişmiş ülkede entegrasyona dâhil olma amacı sanayileşmektir; lakin gireceği entegrasyonla aynı gelişmişlik düzeyinde olmaması durumunda sanayileşmek isteyen geliştirmekte olan ülke entegrasyondaki gelişmiş ülkelerle aynı üretim maliyetlerini yakalayamayacak ve pazarı haline gelme durumuyla karşı karşıya kalacaktır. Aynı durumu gelişmiş ülke ekonomileri açısından incelediğimizde ise gelişmiş ülkenin ürettiği nihai mamul için gerekli olacak ham madde, yarı mamul veya ara malı geliştirmekte olan ülke sanayilerinden temin edilemediği durumda entegrasyonun serbest ticaret avantajı ortadan kalkarak gelişmiş ülke aleyhine maliyetler yükselecektir (Manisalı, 2000: 124).

Entegrasyonda bazı gelişmiş ülkelerin entegrasyon alanı için ürettiği ürünlerden bazılarını geliştirmekte olan ülkelere aktarması durumunda rekabet şartları eşitlenmeye ve ülkelerarası uçurum azalmaya başlayacaktır. İsveçli iktisatçı Gunnar Myrdal her ülkenin ulusal çıkarları doğrultusunda bu düşünceden uzak duracağını, bu nedenle ancak gelişmiş ülkenin çıkarları dışında kalan ürünlerde üretimin aktarılacağını belirtmiştir. Bunun yanı sıra ülkeler arasında ekonomik farklılıkların oluşması göç sorununun doğmasına neden olacaktır. Eğer geliştirmekte olan ülke ile gelişmiş ülke arasındaki uçurum fazla değilse bu göç yerini uzmanlaşmaya bırakacaktır (Seyidoğlu, 1996: 108).

2.3.2. Bölgesel Yatırım Politikası

Entegrasyonda geliştirmekte olan ülkeler sanayileşme politikalarını uzun dönemde ölçek ekonomisinin ve uzmanlaşmanın geliştirilmesiyle sağlanmakta olup bu yararlar uzun dönemde etkilerini göstermektedir. Bu yararların uzun dönemde oluşturulması o bölgeye yapılacak yatırımlarla sağlanabilmekte ve anlam kazanmaktadır. Bölgesel yatırım politikaları sayesinde kaynakların daha etkin bir biçimde dağılımı sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra yatırım politikası; taşıma maliyetleri, alt yapı sorunları gibi alanlara aktarılacak ürün bazında maliyetler düşürülerek rekabet gücünün artırılabilir. Yatırım politikalarının bölgesel olarak yapılması, hem tazmin prensibinin ortaya çıkmasını engellemekte hem de ülkeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltmaktadır.

2.3.3. Ulaştırma Ve Haberleşme İmkânları

Ekonomik entegrasyonu oluşturan ülkeler arasındaki uzaklık arttığında haberleşme ve ulaşım maliyetleri artmakta olup ülkelerin coğrafi bakımdan birbirlerine yakın olmaları büyük önem taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerle geliştirmekte olan ülkeler arasında meydana gelen ekonomik farklılıkların yanı sıra alt yapı farklılıklarının oluşması ülkeler arası ulaşım ve haberleşme maliyetlerinin oluşmasına neden olmaktadır. Geliştirmekte olan ülkelerde demir yolu ve kara yolu ağının yeterli olmaması durumunda ticari faaliyetler büyük limanlar arasında oluşacaktır. Gelişmiş ülkelerde ise demir ve kara yolu bağlantıları yoğun olduğundan gelişmiş ülkelerle geliştirmekte olan ülkeler arasında maliyet farklılıkları ortaya çıkacak ve ulaşım maliyetlerini

arttıracaktır. Bunun yanı sıra haberleşme ağı da gelişmiş ülkelerde daha yoğun olduğundan maliyetler gelişmekte olan ülkelere göre daha düşük olacaktır. Ülkeler arasında haberleşme ve ulaşım maliyetleri azaltılmalı ve bu nedenle de gelişmiş ülkelerin bu alanlara yatırım yapması teşvik edilmelidir (Karluk, 1998: 435).

2.3.4 Döviz Kurunun Uyumlaştırılması

Ekonomik Entegrasyon Teorisi'ni savunan iktisatçılar entegrasyondan sonra ortaya çıkacak yeni döviz kuru oranlarının ülkeler arasında belirsizlikleri artıracığını ve entegrasyonun yararlarını azaltacağını savunmaktadır. Entegrasyona üye olan ülke veya ülkelerin herhangi birinin döviz kurunun diğer ülkelere göre değişim göstermesi sonucunda entegrasyondaki ticaretin kaynak dağılımı değişecektir. Entegrasyonda oluşacak bu sorunun ortadan kalkması birlik ülkeleri arasında finansal kuruluşların oluşturulmasına bağlıdır. Bu sayede dış ticaret açığı veren ülkeler kısa vadede finansman sağlayabilecek; öte yandan ortak politikaların kredilendirilmesi mümkün olacaktır (Seyidoğlu, 1996: 493).

2.3.5. Ulusal Politikaların Uyumlaştırılması

Entegrasyonun başarılı olabilmesi için her ülkenin ulusal politikalarının karşılıklı olarak uyumlu hale getirilmesi ve merkezi bir politikanın oluşturulması gerekmektedir. Entegrasyondaki her ülkenin refah dağılımından aynı oranda pay alması ve kaynak dağılımının dengeli olması için ülkelerin ulusal politikalarında tavizler vermesi gerekmektedir. Entegrasyon sonrası oluşacak ulusal politika farklılıkları ülkelerin entegrasyondan farklı faydalar sağlamasına yol açacak ve gelişmekte olan ülkeden gelişmiş ülkeye kaynak aktarımını gerektirecektir. Bu nedenle her ülkenin üçüncü ülkelerle serbest bir ticaret ilişkisi kurmak yerine entegrasyonun amacına uygun ortak bir dış ticaret politikası uygulaması zorunlu hale gelecektir. Bunun yanı sıra faktör hareketlerinin farklı olması sonucunda her ülkenin gelişmişlik düzeyi farklılık gösterecek ve her ülke bu oluşumdan rasyonel olarak pay almak isteyecektir. Bunun ortadan kaldırılması liberal bir ekonominin oluşturularak ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyinin yakın tutulmasıyla sağlanabilmektedir. Bu sayede benzer ekonomik yapıda olan ülkeler faktör hareketlerinden aynı payı alabilecek ve ortak bir politika izleyebileceklerdir (Ertürk, 1993: 86).

2.3.6. Tazmin Prensibinin İşletilmesi

Entegrasyonda gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında entegrasyondan sağlanacak yararlar farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkeler pazar paylarını arttırırken gelişmekte olan ülkeler gelişmekte olan ülkelere oranla pazar paylarını geliştirememekte, kalkınma oranları eşit olamamaktadır. Entegrasyon içi gümrüklerin serbestleştirilmesi, ödemeler dengesi gibi sorunların ortaya çıkması sonucu vergi kaybını karşılayamaması; sanayinin uzmanlaşmasındaki hızın yeterli olmaması gibi sorunların ortadan kaldırılması için ortaya çıkan sorunun sebebi ya soruna neden olan ülkeden tazmin edilmesi ya da birlik gerekli tazmini karşılaması olmalıdır (İncekara, 1995: 96). Bu kapsamda en belirgin örnek yakın zamanda Yunanistan ile AB arasında yaşanan borç erteleme konusu verilebilir. Yunanistan meydana gelen borç stoğunun AB politikalarından kaynaklı olduğunu öne sürerek ya borç faizinin silinmesini ya da borçların yeniden yapılandırılmasını talep etmiştir.

3. DÜNYADAKİ EKONOMİK ENTEGRASYONLAR

Entegrasyon, teknolojideki gelişmenin bilgi ve iletişim akışkanlığını arttırmasıyla finans ve ticaret piyasalarının birbirleriyle entegre olması ve ulusal sınırların ticaretin önünde engel teşkil etmemesi olarak ifade edilebilir. Ulaşım ve iletişim maliyetlerinin düşürmek, ülkeler arası ulaşım maliyetlerinin azaltmak, uluslararası örgütlerin ticaret piyasalarının çok daha yoğun bir biçimde birbirleriyle ilişki içinde olabilmesi amacıyla kısıtlamaların kaldırılması yönündeki teşvik edici politikaları, gümrük tarifelerinin indirilmesi ve alternatif pazarlara mal ve hizmet sunabilirlik entegrasyon kavramının beraberinde ortaya çıkardığı gelişmelerdir (Evranoş, 2009). Bu ekonomik pazarda gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında entegrasyonu sağlamak amacıyla ekonomik entegrasyon büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla dünya ekonomisindeki belli başlı bölgeselleşmeler oluşturularak bu sayede küreselleşmenin yıkıcı etkileri azaltılmaya çalışılmaktadır. Aşağıda belli başlı ekonomik entegrasyonlar özetlenmektedir:

3.1 Avrupa Birliği

Avrupa'da II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası ekonomik-siyasi sorunlara birçok iktisatçı ve devlet adamı Avrupa Birliği'nin kurulmasını çözüm olarak önermiş; bunun sonucunda J. Monet ile M. Schuman sorunların çözümünü siyasi birlikte görmüşlerdir. 1948 yılında Avrupa Ekonomik Örgütü kurulmuş olup bunun devamında 1951 yılında Avrupa Çelik ve Kömür Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Bu sürecin sonucunda 25 Mart 1957'de Roma'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran antlaşma, AKÇT üyesi 6 ülke (Belçika,

Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda) tarafından imzalanmıştır. AB'nin görevi Roma Anlaşması'nın 2. maddesinde şu şekilde özetlenmiştir: Ortak pazarın kurulması ve üye devletlerin ekonomi politikalarının giderek yaklaştırması yoluyla; topluluğun bütünü içinde ekonomik etkinliklerin uyumlu olarak gelişmesini, sürekli ve dengeli bir yayılmayı, artan istikrarı, yaşam düzeyinin hızla yükseltilmesini ve birleştirdiği devletler arasında daha sıkı ilişkileri gerçekleştirmektedir (Günuğur, 1996: 9). 6 üye ile başlayan entegrasyon şu an 28 üye ülkeye ulaşmış ve aynı zamanda ticarete getirilen serbestliğin yanı sıra faktör donatımlarının serbestliği, ortak para politikası, çevresel politikalar gibi entegrasyonu ilgilendiren bir çok alanda ortak kararların alındığı en gelişmiş entegrasyon modeli olarak görülmektedir.

3.2 Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği (APEC)

APEC, Asya-Pasifik bölgesindeki ekonomik gelişmeyi ve refah düzeyini daha ileriye taşımak ve Asya Pasifik Topluluğu arasındaki bağları güçlendirmek amacıyla 1989 yılında Canberra'da kurulmuştur. APEC'in "Üye Ekonomiler" olarak da anılan 21 üyesi vardır. Bunlar Avustralya, Brunei, Kanada, Şili, Çin, Hong Kong (Çin), Tayvan (Çin), Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Papua Yeni Gine, Peru, Filipinler, Rusya Federasyonu, Singapur, Tayland, Amerika Birleşik Devletleri ve Vietnam'dır. APEC, birçok uluslararası örgütten farklı olarak kararlar oy birliğiyle alınmakta olup her ülkenin oyunu eşit tutmaktadır. APEC üyeleri dünya nüfusunun % 40,5'ini, dünya üretiminin % 54,2'sini ve dünya ticaret hacminin yaklaşık % 43,7'sini oluşturmaktadır.

APEC bünyesinde ticaret ve yatırımları izleme, yatırım ve teknoloji transferi, insan kaynaklarını geliştirme, enerji, telekomünikasyon, deniz kaynaklarının korunması, balıkçılık, ulaştırma ve turizm konularında çalışma grupları bulunmakta; yüksek düzeyli memurlar ve bakanlar düzeyinde toplantılar düzenlenmekte ve ülke liderlerinin katıldığı zirvelerde APEC çerçevesindeki gelişmelere yön vermekte olup bu sayede gümrük tarifelerinin düşürülmesi ve diğer ticaret engellerinin azaltılması, yerel bazda verimli ekonomilerin oluşmasına katkı sağlanması ve nihayetinde ithalatın önemli bir biçimde artırılmasını hedeflemektedir. APEC bu hedeflere ulaşılması için gelişmiş ülkeler açısından 2010, gelişmekte olan ülkeler açısından ise 2020 yılında hayata geçirilmesi öngörülen bu hedefler; özetle, Asya-Pasifik bölgesinin bir serbest ticaret ve yatırım alanı haline getirilmesini hedeflemektedir. 1986'dan itibaren Asya içi ticaret ve yatırım, Asya'nın uluslararası ekonomik ilişkileri içinde en önemli ve en hızla büyüyen boyutu oluşturmaya başlamasıyla beraber Pasifik Bölgesi'nde, Doğu ve Güneydoğu Asya ekonomilerinin ABD'nin en önemli bölge ticaret ortağı konumuna gelmesinde başrol oynadı. Bunun sonucunda Asya ve Kuzey Amerika arasındaki ticaretin şu anki şeklinin oluşmasında etkili olmuştur (Başar, 2009: Belirtilmemiş).

3.3. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)

Kuzey Amerika II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk entegrasyon girişimini Kanada ile otomotiv alanında gerçekleştirmiş olup daha sonra 1980 yılında Kanada-ABD ticaret anlaşması olan Kanada-ABD Serbest Ticaret Bölgesi'ni (CUFTA) kurarak ticaret hacmini artırmayı hedeflemişlerdir. Diğer taraftan Meksika'nın Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması'na (GATT) üye olmasıyla ABD ile Meksika arasında ikili bir ilişki kurulmuş olacak, bu hazırlanan zemin sonrasında ABD, Kanada ve Meksika arasında 1 Ocak 1994 yılında NAFTA kurulmuş olacaktır. NAFTA Anlaşması; tarım, otomotiv, enerji, tekstil, mali hizmetler, ulaştırma, haberleşme, vb. birçok konuyu kapsayan düzenlemeler içermekte olup GATT kuralları çerçevesinde birbirlerine karşı ekonomik engelleri kaldırmayı fakat üçüncü ülkelere karşı kendi oluşturdukları tarifeleri kullanmaları hedeflenmektedir. Gümrük vergilerinin prensip olarak beş, on, on beş yıllık süreler içinde sıfırlanması öngörülmektedir. Amerika kıtasında oluşturulmaya çalışılan bu entegrasyon biçimi Gümrük Birliği gibi derinlemesine değil, genişlemeye yönelik bir oluşum içermesinden dolayı üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulamak yerine iş gücünün serbest dolaşımına yönelik bir yol izlemektedir. Bu oluşum, ABD ile Kanada'nın ucuz ham madde ve iş gücü temin etme, Latin Amerika ülkelerini arka bahçe olarak kullanabilmenin bir yolu olarak da düşünülmektedir. Buna en iyi örnek Meksika'nın entegrasyona dahililiyetinden sonra şirketlerinin büyük bir çoğunluğunu yabancı yatırımlara açması verilebilir. Buna karşılık Meksika, sanayi alanında büyüme kaydedeceğine tam tersine tarım alanında büyüme göstermiştir. Meksika'nın tarım ihracatı 1993-2003 arasında iki kattan fazla artarak, 3,6 milyar dolardan 7,9 milyar dolara yükselmiştir. Buna rağmen üretilen tarım ürünlerinin ABD pazarında kalitesinin yetersiz olması nedeniyle gerekli hedefe ulaşılamamıştır. Bunun yanı sıra NAFTA'nın kurulması sayesinde 450 milyon nüfusu ve 8,3 trilyon dolar satın alma gücü sağlayarak yeni pazarların oluşturulması sağlanmakta ve tabii ki bu en çok gelişmiş ülkelerin işine gelmektedir (Cyher, 1993: 150).

3.4. Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)

Çeşitli ekonomik nedenlerle Kömür ve Çelik Birliği'ne ve ortak pazara katılmayan İngiltere, AET'in çok süratli bir başarı göstermesi karşısında kendisi gibi ülkelerle beraber yeni bir iktisadi blok meydana getirdiler ve 20 Kasım 1959 yılında imzalanan anlaşmada birlik; İngiltere ve İsveç'in önderliğinde Avusturya, Norveç, Portekiz ve İsviçre'yi kapsamaktadır. Topluluk 1970'li yılların başında Avrupa Bölgesi arasında malların serbest dolaşımını sağlamak amacıyla ikili anlaşmalar yapmışlardır. Bunun sonucunda kendi aralarında sanayi ürünlerinde gümrük ve eş etkili vergilerle diğer kısıtlamaları kaldırmışlar ancak üçüncü ülkelere ulusal mevzuatlarını uygulamayı sürdürmüşlerdir. Zamanla iki kuruluş arasındaki ilişkiler giderek artmış ve 1994 yılında Avrupa Ekonomik Alanı'nın kurulması sonucunu doğurmuştur. Şu an EFTA üyeleri İzlanda, Liechtenstein, Norveç ve İsviçre'den ibarettir (İKV, 1995: Belirtilmemiş).

3.5. Afrika Birliği

II. Dünya Savaşı sonrasında yeni dünyanın şekillenmesiyle Afrika kıtasında da yeni bir oluşum meydana gelmiş ve birçok ülke bağımsızlığına kavuşmuştur. Afrika kıtasında İkinci Dünya Savaşı sonrası görülen gelişmeler sömürgeciliğin verdiği yaraları sarmak, milliyetçilik akımları ve iktisadi kalkınmanın geliştirilmesi şeklinde özetlenebilir. İktisadi gelişimin sağlanması amacıyla Afrika kıtasında çok sayıda entegrasyon hareketi ortaya çıkmaktadır. Genelde bu akımlar kıtayı kapsayacak şekilde olmuştur ve buna en iyi örnek Afrika Birliği'dir.

Afrika Birliği Organizasyonu Hükümet ya da Devlet Başkanları, Nijerya'nın başkenti Abuja' da yapılan toplantıda üye ülkelerin üçte iki çoğunluğunun imzalaması ile birlikte anlaşma 12 Mayıs 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Afrika Ekonomik Topluluğu'nun amacı Afrika ülkelerinin entegrasyonu; üye ülkeler arasında iktisadi, sosyal ve kültürel gelişmelerinin teşvik edilmesi, iktisadi kalkınmanın kendi kaynaklarına dayalı olarak gerçekleştirilebilmesi amacıyla insan ve sermaye kaynaklarının kullanımı ve hareketliliğinin sağlanmasıdır. Afrika Ekonomik Topluluğu'nun nihai amacı Afrika Ortak Pazarı kurulana kadar ticaretin serbestleştirilmesi, Serbest Ticaret Bölgesi kurulması, Gümrük Birliği oluşturulmasıdır. Bu hedefin gerçekleştirilmesine yönelik olarak üye ülkeler, ticaretin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasını; emek, sermaye ve mal hareketlerinin serbestleştirilmesini sağlayacaklardır.

Afrika kıtasında yer alan bölgesel örgütler; son dönemde kıtanın savaşlar, krizler, hastalıklar kıtası şeklindeki olumsuz imajının silinmesinde önemli adımlar atmakta, bu yönde kayda değer gelişmeler ve başarılar sağlamaktadır. Söz konusu kuruluşların sayısı, Afrika kıtasında da gün geçtikçe artmakta; Afrika'nın kalkınmasında ve küresel entegrasyonunda önemli roller üstlenmektedir. Çok boyutlu ve çok kutuplu olarak realize olan dünya sistemi içerisinde kıtanın ve kıtadaki bölgesel kuruluşların ağırlığı sürekli artmaktadır (Şensoy, 2008: 26).

4. EKONOMİK ENTEGRASYON TEORİSİ

Ekonomik entegrasyon teorisi, entegrasyon kurulduktan sonra birlik üyeleri ile birlik dışında kalan üçüncü ülkelerin hem kendi ekonomik yapıları içinde hem de entegrasyon içindeki yapılarını statik ve dinamik etkiler yardımıyla inceleme altına almaktadır. Lipsey, Ekonomik Entegrasyon Teorisi'ni "herhangi bir ülkenin tarife sisteminin mallar arasında veya ülkeler arasında farklılıklar göstermesi" olarak tanımlar. Bu farklılıklar ortaya çıkan vergi ve kotalarla malların ülkeler arasında yer değişmesini sağlar. Başka bir ifadede ise, birlik içindeki ülkelerin birlik dışındaki ülkelere karşı bir tarife duvarı olarak belirtilen Tarife Teorisi'nin bir dalı olarak da tanımlanabilir (Lipsey, 1960: 497). Ekonomik Entegrasyon Teorisi;

- ✓ Ticaretten doğan kazançlar için klasik bir görüş olan "mukayeseli avantajlar Teorisine" göre üretimde uzmanlaşmayı,
- ✓ Ticaret koşullarındaki değişmeyi,
- ✓ Dış rekabetten dolayı verimlilikteki değişmeyi,
- ✓ Ölçek ekonomilerini,
- ✓ Ekonominin büyüme oranındaki değişmeyi inceler.

Ekonomik Entegrasyon Teorisi, üretimde uzmanlaşmayı ve ticaret koşullarından ziyade ticarete yaratılan etkinin refah boyutunu inceleme altına alırken; verimlilik, etkinlik, büyüme, ödemeler dengesi ve faiz oranları gibi etkileri uzun vadede araştırılması gereken konuları inceleme alanı dışında bırakmaktadır (Tunç, 2004: 150).

Bu kapsamda entegrasyonun etkisi içinde dinamik etkiler, kısa ve uzun vadeli etkiler olup bünyesinde ölçek ekonomileri, rekabet, teknoloji, yatırım gibi unsurların etkilerini kapsayan geniş bir araştırma alanı içermektedir. Statik etkiler ise dinamik etkiler kadar kapsamlı olamamakla beraber istatistiksel veriler kullanıldığında bir entegrasyondaki ekonomik değişimlerin incelenmesine yardımcı olmaktadır (Hosny, 2013: 136).

4.1 Statik Etkiler

Faktör donanım, teknolojik seviye ile talep yapısı gibi parametrelerin sabit kaldığı varsayımı altında entegrasyonun, birlik içinde kaynakların yeniden dağılımı sebebiyle ortaya çıkan etkilerine “Statik etkiler” denmektedir. Statik etkilerin inceleme alanında üretim etkisi ülkeler arasında yapılan mal alışverişinde meydana gelen değişimleri, tüketim etkisi ise entegrasyonun kurulmasından sonra gümrük vergilerinde yapılan sınırlama sonucu ortaya çıkan etkileri incelemektedir (Karluk, 1997: 212).

4.1.1 Üretim Etkisi

Lipsey tarafından “Ülkeler arası ikame etkisi” olarak adlandırılan üretim etkisi, entegrasyon kurulduktan sonra ülkeler arasında ticareti yapılan malın üretim yerinde meydana gelen değişikliği ifade etmektedir (Ertürk: 1993, 34). Viner’e göre ise entegrasyon içindeki ülkelerin yapmış oldukları üretimin birlik içinde düşük maliyetli üretim yapan ülke ile yüksek maliyetli üretim yapan ülke arasında oluşacak ticaret etkileri sonucunda entegrasyon içindeki ülkelerin ölçek ekonomisine geçeceğini, bu sayede entegrasyon içinde refah artırıcı etkinin sağlanacağı ifade edilmektedir. Üretim etkisi, Lipsey ve Viner’in açıklamaları sonucunda “Ticaret yaratıcı etki” ve “Ticaret saptırıcı etki” çerçevesinde incelenmektedir (Manisalı, 1971: 5).

4.1.1.1 Ticaret Yaratıcı Etki

Entegrasyon yapan taraf ülkeler arasındaki ticaret içerisinde uygulanan gümrük tarifesi ve tarife dışı engellerin kaldırılması ticareti yapılan malın maliyetini düşürerek daha düşük maliyetle üretimin yapılmasına olanak sağlamış olacaktır. Nihayet düşük maliyetle üretilmiş mallar yüksek maliyetle üretilen mallara göre daha fazla tüketilme imkânına kavuşurlar. Üretimin düşük maliyetlerle üretilmesi ve düşük maliyetle elde edilen ürünlerin entegrasyon içinde düşük fiyattan azara sunulması ticaret hacminin yükselmesine imkan sağlayacaktır (Seyidoğlu, 1996: 208). Bu yeni durum ülke içerisinde üretilecek ürünlerin faktör donatımlarının en uygun maliyetle temin edilerek üretilmesine imkan sağlayarak ticaretin entegrasyon içerisinde büyümesine imkan sağlayacaktır.

4.1.1.2 Ticaret Saptırıcı Etki

Entegrasyona taraf olan ülkelerin gümrük tarife ve tarife dışı engellerinin üçüncü ülkelere göre daha düşük tutulması entegrasyon dışındaki ülkelerin mallarının pahalı hale gelmesine ve daha ucuz olan entegrasyon içindeki ülkelere kaymasına neden olur. Ticareti entegrasyon dışından içine kaydıran bu etki “ticaret saptırıcı etki” olarak ifade edilmektedir. Entegrasyona taraf ülke, uygulanan tarife ve tarife dışı engeller sonucu entegrasyon dışındaki ülkelere yapmış olduğu ithalatı entegrasyon içinden yapmaya başlayarak entegrasyon dışındaki ülkelere ticareti saptırıcı bir etki oluşturacaktır. Bu yaratılan etki ülkeler arasında uygulanan vergi oranlarına göre ülkelerin refah düzeylerini değiştirecektir. Viner’in savına göre, birleşmeye giren ülkelere en az birinin refahı, birliğin ve dünyanın refahını arttıracak ama birlik dışındaki ülke veya ülkelerin refahını azaltacaktır. Bunun yanı sıra birliğin tümünün refahı birliğe katılmayan ülkelerin ve bütün dünyanın refahında bir düşüş meydana getirecektir (Viner, 1972: 34-35).

Entegrasyon içindeki refah değişimleri her ülkenin makro ekonomik yapısına, Ar-Ge çalışmalarındaki olanaklara, teknolojik gelişmeler karşısındaki esnekliğine, koruma altındaki üretimlerinin birbirlerine ikame ve tamamlayıcı olmalarına, uygulanan gümrük tarife oranlarına göre değişiklikler göstermektedir. Bunun yanı sıra birlik içindeki ülkelerin ticaret saptırıcı etkiler sonucunda hızlı bir büyümeye göstereceği, zamanla bu büyümenin etkisi sonucu dış ticaret çarpanları oluşacağı ve bu oluşumun birlik dışındaki ülkelere yansıtacağı üzerinde durulmaktadır (Kreinin, 1964: 193-195). Bu varsayım uzun vadede birlik dışındaki ülkelerin de refahında artışın oluşabileceği düşünülmektedir.

J. Viner ticaret saptırıcı ve yaratıcı etkinin şu iki varsayım ile faydalı olacağını düşünmektedir:

- ✓ Bütün talebin fiyat elastikiyetinin sifira eşit olduğunu varsayarak tüketimde ikame olasılığına imkân vermemektedir.
- ✓ Arz elastikiyetinin 1’den büyük olduğunu varsayarak bütün ürünlerin ölçeğe göre sabit maliyet altında üretilecektir.

Yukarıda belirtilen varsayıma göre malların fiyatlarına bakılmaksızın sabit oranlarda tüketilirse ve üretimde sabit maliyet geçerliyse birlik ülkeleri arasında üretim kayması ortaya çıkar ve bunun sonucunda refahlarında artış ve azalışlar görülmeye başlanır (Viner, 1972: 37).

4.1.2 Tüketim Etkisi

Entegrasyon sayesinde gümrük tarife ve eş etkili mali yüklerin azaltılması sonucu nispi olarak daha ucuza gelen yabancı mallar daha fazla talep edilir hâle gelmektedir. Bunun sonucu olarak birlik içinde pahalıya üretilen ürünlerin ucuzlaması, entegrasyon dışı ülkelerin ürettiği ürünleri pahalı hale gelen birlik dışı ülkelerin üretimini azaltmaktadır. Üretim etkisindeki bu değişikliğe bağlı olarak birlik içi fiyat herhangi bir ülkenin fiyatının altında kalırsa bu ülke vatandaşlarının satın alma güçleri artacağından birlik içi ithalat artacaktır. Bu ithalat artışı da entegrasyonun tüketim etkisini ortaya çıkarır (Karluk, 1997: 219).

4.1.3 Ticaret Hadlerine Etkisi

Ticaret hadleri birlik içerisinde vergi ve kotaların yeniden şekillenmesi sonucunda üretilen ve tüketilen malların fiyatındaki değişimler sonucunda her ülke gelişmişlik düzeyine göre refah artışından pay alacaktır. Gümrük Birliği'nin etkisiyle ticaretin artması sonucu birlik içi üretimle buna paralel gelir ve refah artarken, ortak tarife sonucu birlik dışı ülkelerde üretim azalmaktadır. Bir anlamda gelir; birlik dışından birlik içine, diğer yanda ise pahalıya üreten ülkeden ucuza üreten ülkeye kaymaya başlarken birlik içi ticaretin ortak tarife sonucunda serbestleşmesiyle ihracata çalışan sektörlerin geliri nispi olarak artmaktadır. Türkiye'de ihracat sektörünün yukarıdaki varsayıma uygun şekilde artmamasının hatta aksine ithalatın ihracattan fazla olmasının sebebi birlik içinde daha ucuza ve kaliteli üretilen ürünlerle rekabet edememesidir. Bu olumsuz etkinin yanına Uzak Doğu'da üretilen ucuz mamüllerin Gümrük Birliği içerisinde serbest dolaşım hakkı kazanarak ülkemize giriş yapması eklenince Türkiye'nin Gümrük Birliği'nin ticaret hadlerine etkisi istenilen seviyeye ulaşmamaktadır. Bunun sonucunda gelir dağılımı birlik içindeki gelişmiş ülkeler lehine gelişirken Türkiye aleyhine bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Gümrük Birliği ile tarifelerin kaldırılması, pazar fiyatlarından ortaya çıkan değişim sonucunda uluslararası ticaret hacmi değişir. Bu değişim "Ülke içi ikame" ve "Mallar arası ikame" olarak sınıflandırılır. J. Viner, mallar arası ikamenin olmadığını varsayarak sadece ülke içi ikameden bahseder. Bu iki ikame türüne kısaca değinmemiz yararlı olacaktır (Tunç, 2004: 158).

A ile B ülkelerinin entegrasyon kurduklarını varsayalım. Kurulan bu entegrasyon sayesinde ithalat ve ihracat üzerindeki kotalar ve tarifeler kalkacaktır. Bu şekilde A ülkesi ile B ülkesi arasında rekabet kalkacak ve üçüncü ülkelere karşı üstünlük ortaya çıkacaktır. Bu sayede iki ülke başka bir ülkeyle ticaret yapmayacaklardır. Bunun dışında kendi üretimleri birlik içindeki üretimden yüksek maliyetli olursa kendi üretimi yerine bunu diğer ülke veya ülkelerden ithal edecektir. Bu sayede üretim ve tüketim yüksek maliyetli alandan düşük maliyetli alana kayacaktır ve aynı zamanda birlik içinde tarife ve kotalar kaldırıldığından üçüncü ülke yerine birlik içinden daha ucuza sağlayacaktır. Yukarıdaki bu değişime "Ülkeler arası ikame" adı verilmektedir.

Entegrasyonun oluşumu; ülkeler arası mal alışverişinin hızlanmasına, bu sayede de malların fiyatlarının değişmesine neden olacaktır. Bu değişim birlik öncesi fiyatlarda yükselişe, aynı zamanda ucuza üretilen ürünün daha fazla tüketilmesine olanak sağlayacaktır. Bu değişim sonucunda tüketici ve üretici hem kendi ülkesinde hem de birlik içinde ihtiyacı olan malları ucuz olmalarıyla ikame etme yoluna gidecektir. Böylece mallar arası ikame meydana gelmiş olacaktır. Entegrasyonun ticaret hadleri üzerindeki etkilerini dört başlık altında sıralayabiliriz:

- ✓ **Birlik içinde verimliliğin artması:** Birlik içinde verimlilik üzerinde oluşacak artışlar birlik içinde maliyetlerin düşmesine yol açar. Bunun sonucunda Birliğin rekabet gücü artarak üye ülkeler üzerinde refahın ve gelirin artmasını sağlar.
- ✓ **Birliğin pazarlık gücünde meydana gelecek değişimler:** Birleşen ekonomilerin kendi kendilerine yeterlilik dereceleri artması sonucunda birlik dışındaki ülkelere karşı bağımlık oranları azalacaktır. Birlik ülkelerinin kendine yeterlilik gücü arttıkça pazarlık gücü artacaktır. Bu sayede ticaret hadleri birlik lehine artarken üçüncü ülkelerin aleyhine gelişecektir.
- ✓ **Birliğin ekonomik büyüklüğü:** Birliğin ekonomik büyüklüğü arttıkça arz ve talep şartları bundan etkilenecek dünya fiyatlarını değiştirebilir ve bu değişikliklerle dış ticaret hadlerini lehine çevirebilirler. Ancak birlikle ilgili genişleme ve büyümenin gerçekleşmemesi durumunda dış ticaret hadleri olumsuz etkilenecektir.

- ✓ **Ticaretin birlik dışından birlik içine kayması:** Gümrük Birliği ticaret sapmasına yol açtığı ölçüde, birlik üyelerinin dış ülkelerle olan ticaret hadleri birlik lehine dönebilir. Eğer birlik yönünden dış talep ve arz esneklikleri sıfır ise dış ticaret hadleri büyük ölçüde birlik lehine olacaktır. Bu durumda dış ülkelerin ithalatında bir azalma olmakta; fakat bu ülkelerin ihracatları daha düşük fiyattan eski seviyelerini korumaktadır (Uyar, 2000: 8).

4.1.4. Dış Ticaret Vergilerine Etkisi

Entegrasyona bağlı bulunan ülkelerin ortak gümrük tarifeleri kullanmaları dış ticaretten alınacak olan vergileri de etkilemektedir. Ortak gümrük tarifesinin uygulanması üye ülkelerin üye olmayan üçüncü ülkelere uygulayacakları gümrük tarife ve tarife dışı engelleri zorunlu kılmaktadır. Aynı şekilde entegrasyonun serbest ticaret prensibi gereği üye ülkelerde kendi aralarında yapacakları ticaretlerde gümrük tarife ve tarife dışı engellerin kullanılmaması zorunluluğunu getirmektedir. Bu durumda serbest ticaret prensibinin işlemesi, üye ülkelerin dış ticaret vergilerinden mahrum olmasına yol açacaktır. Ama madalyonun diğer yüzüne bakıldığında üçüncü ülkelere uygulanacak gümrük tarife ve tarife dışı engeller ise dış ticaretten alınacak vergilerin var olduğunu göstermektedir. Bu iki durum incelendiğinde dünya ekonomisinin ve ülkeler ve ülke grupları arasında ticaretin serbestleştirilmesinin dış ticaretten alınan vergilerin azalmasına yol açtığı görülmektedir. Nitekim ticaretin serbestleştirilmesi bir taraftan vergileri azaltırken diğer taraftan ticaret hadlerini arttıracığından sonunda dış ticaretten alınacak olan vergilerin artacağını göstermektedir. Bu konuda ülkemizin burada dikkat etmemiz gereken diğer husus ise dış ticaretten alınan gümrük vergisinin azalmasının yanında ithalat esnasında alınan özel tüketim vergisi ile katma değer vergisinde herhangi bir değişikliğin olmamasıdır. Yapılan entegrasyonlar gümrük vergilerinin serbestleşmesini öngörürken ulusal vergilendirme ile ilgili bir müdahaleye gerek görmemektedir. DTÖ ise bu konuda ulusal muamele kriterinin üye ülkeler tarafından işletilmesini istemektedir. Ulusal muamele kriteri, iç pazara ilişkin düzenleme ve uygulamalar yönünden ithal ve yerli mallar arasında ayırım yapılmamasını öngörmektedir. Ulusal üretimde tahsil edilen veya edilmeyen herhangi bir verginin ithalat esnasında da tahsil edileceği veya edilemeyeceği vurgulanmaktadır. Ülke içinde üretilen bir üründen tahsil edilen ÖTV veya KDV aynı şekilde ithal mallardan da alınabileceğinden entegrasyon sonucu dış ticaretten alınan vergilerde azalmanın olmayacağı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin Gümrük Birliği anlaşması ile dahil olduğu entegrasyon süreci incelendiğinde dış ticaretten alınan vergilerin GSYH içindeki payı 1994'te % 2.31, 1995'te % 2.48, 1996'da 2.58, 1997'de 2.61, 1999'da % 2.5, en yüksek oranın 2011'de % 4.2 olarak gerçekleştiği görülmektedir (Kolçak, 2013: 196). Bu sonuçlara göre entegrasyonun dış ticaret vergi gelirlerini azaltıcı etkisinin ortaya çıktığını söylemek oldukça zordur. Aksine Gümrük Birliği sonrası ulusal üretimin artmasına bağlı olarak vergi gelirlerinin arttığını söylemek mümkündür.

4.2. Dinamik Etkiler

Dinamik etkiler orta ve uzun vadede ekonominin yapısında değişiklikler meydana getirdikleri için bu etkiler statik etkilerden daha önemli bulgular edinmemize imkân sağlarlar. Bu nedenle çoğu iktisatçıya göre entegrasyonlar sonucu ortaya çıkan gümrük tarifeleri ve tarife dışı engeller için önem taşıyan yönü statik değil dinamik etkilerdir. Dinamik etkiler, ölçek ekonomileri, dış rekabet etkisi, teknolojik gelişme etkisi, dışsal ekonomiler etkisi, yabancı sermaye ve yatırımları etkisi başlıkları altında incelenmektedir.

4.2.1. Ölçek Ekonomilerine Etkisi

Firmaların sermaye ve kapasite büyüklüğünden kaynaklanan unsurlar; maliyetlerin düşürülmesi, verimlilik ve üretimin artması, iş bölümü ve uzmanlaşma, büyüklükten kaynaklanan makine ve donanım bolluğu sonucunda ortaya çıkan tasarrufların yarattığı olumlu sonuçlar ölçek ekonomilerini meydana getirir. Entegrasyon sonrası birlik içi piyasa genişleyecek artan talebi karşılamak için firmaların üretimlerini arttırmaları gerekecektir. Aynı şekilde birlik içi gelişmiş ülkelerin ürettikleri ürünlere gelişmekte olan ülkelerin pazarları talep oluşturacak ve bunun sonucunda gelişmekte olan ülkelerde o ürüne ait ara malı ve yedek parça piyasası oluşacaktır. Bu nedenle firmalar mevcut atıl kapasiteleri varsa bu atıl kapasitelerini kullanarak ya da yeni makine ve teçhizat kurarak üretimlerini artıracaklar ve maliyetlerini minimize ederek en uygun ölçeğe varabileceklerdir. Entegrasyon sürecinde uzun vadede ölçek ekonomileri üzerinde etkisinin ortaya çıkabilmesi için gerekli şartların devlet politikalarında öncelikli bir unsur olmalıdır. Bu sayede rekabet gücü yüksek firmaların hem ülke içinde hem de dünyayla rekabet edebilirliği arttırılabilecektir (Arslan, 1997: 63).

4.2.2. Rekabet Etkisi

Entegrasyon sonucu üye ülkeler arasında gümrük tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması üye ülkelerin ulusal piyasalarını entegrasyona üye diğer ülkelerin piyasalarına açık hale getirecektir. Her üye ülkenin ulusal

piyasalarında oluşmuş olan tekelleşmiş sektörler bu açılan piyasaların etkisiyle tekel yapıdan kurtularak serbest piyasa koşullarına bir nebze daha yaklaşabilecektir. Bu yaklaşma aynı zamanda üye ülkelerin ulusal piyasalarında tam rekabet ortamı oluşturarak piyasa dengesinin optimal seviyelere yaklaşmasına yol açabilmektedir. Piyasada rekabet edemeyecek firmalar, entegrasyon içi birleşme yolunu seçerek piyasada eksik veya aksak yönlerini geliştirerek dünya piyasasında rekabet edebilir seviyeye ulaşabileceklerdir. Bir yandan entegrasyona üye ülkeler dünya piyasa fiyatlarında ürün üretilirken diğer taraftan ürünün de kalitesini uluslararası seviyeye çıkarmış olacaktır.

4.2.3 Teknolojik Etki

Günümüzde hızlı teknolojik ilerlemeler ve değişimlerden kaynaklanan toplumsal, ekonomik, siyasal, askeri ve sosyo-kültürel alanlardaki köklü değişiklikler her geçen gün gözlemlenmekte ve sonuçları yorumlanmaktadır. Tüm bu hızlı değişimde başat etken teknolojik ilerlemelere bağlı ekonomik faaliyetler olarak öne çıkmaktadır (Şen, 2017a: 145-152). Entegrasyon gelişmiş ülke ile gelişmekte olan ülkeler arasında teknolojinin paylaşılması yolu ile üretim ve tüketim hacminin artmasına yol açmaktadır. Gelişmiş ülke mevcut teknoloji alt yapısını talebin bol olduğu gelişmekte olan ülke ekonomisine aktararak talebe yakın yerde üretim yapma imkânına kavuşurken diğer taraftan gelişmekte olan ülke ise elinde mevcut olmayan teknolojinin transferi sayesinde aksak sanayi yapısını geliştirme yoluna gidebilmektedir. Bu durum entegrasyon içi teknoloji gelişim hızını arttırarak üye ülkelerin Ar-Ge çalışmalarına ayırdıkları payları arttırmaktadır. Bir taraftan gelişmiş ülkelerin ihtiyaç duyduğu talep ihtiyacı karşılanmışken diğer taraftan gelişmekte olan ülkenin sanayi içerisindeki Ar-Ge çalışmaları artırılmış olmaktadır. Ar-Ge çalışmalarına daha fazla kaynak ayıran ülke ve ülke gruplarının ekonomik büyüme ve kalkınma yönünde pozitif bir etki yarattığı yapılan araştırmalarla gösterilmektedir. Nitekim birçok analiz GSMH içerisindeki % 1'lik bir Ar-Ge harcaması artışının gelişmiş ülke gruplarında 0.77 oranında bir ekonomik büyümeye yol açarken ülkemizde bu oran 0,64 olarak tespit edilmiştir (Gülmez & Yardımcıoğlu, 2012: 350).

4.2.4 Yabancı Sermaye Etkisi

Dünya üzerindeki farklı ülkelerin ulusal sınırlarının göreceli olarak ortadan kalkması ve ürün, hizmet, insan ve sermaye kaynaklarının dolaşım oranı ve hızının artması günümüz ekonomisinin en temel özelliklerinden biridir (Şen, 2017b: 35-38). Liberizasyonun en önemli etkilerinden birisi olan sermaye dolaşımının serbestleşmesi ve hızla yer değiştirebilmesi ekonomik entegrasyonlar açısından avantajlar içermektedir. Lakin bir sermayenin hızla ve engelsiz ekonomiler arasında dolaşması için ülkeler arasında transfer edilecek sermayenin ülke mevzuatlarına uygun olmalıdır. Belirli standartları ulaşamamış ülkeler arasında sermayenin transferi aksaklıklara neden olmaktadır. İşte ekonomik entegrasyon ticari mal ve hizmetin transferinden önce üye ülkelerin ulusal mevzuatlarını entegrasyonun belirlemiş olduğu mevzuatlara yaklaştırmalarını öngörmesi ve zorunlu hale getirmesi üye ülkeler arasında sermaye transferindeki aksaklıkların giderilmesini sağlamaktadır. Bu sayede sermayeye yoğun olarak ihtiyaç duyacak olan gelişmekte olan ülkeler ulusal mevzuatların entegrasyonu ile beraber sermayesi yoğun olan ekonomilerden ihtiyaç duyacakları sermayeyi temin edebilecektir. Gelişmekte olan ülkeler bu transfer sayesinde sanayilerini geliştirecek yatırımlar için sermayeye ulaşmışken gelişmiş ülkeler ise sermayelerini talebin bol olduğu ülkelere kaydırabilmektedirler (Seyidoğlu, 1996: 211).

5. SONUÇ

1929 Büyük Buhran öncelikle ABD ve daha sonra ABD ile ticaret yapan ülkeleri mali darboğaz ve işsizlik sorunuyla baş başa bırakmış ve bu durum ülkelerin birbirleriyle ikili anlaşmalar yaparak korumacı bir dış politika uygulamalarına neden olmuştur. 1930 ile 1945 yılları arasında dünya ticaretindeki korumacı politikalar ve ülkelerin birbirleriyle entegrasyon yollarını daraltması II. Dünya Savaşı'nın zeminini hazırlamıştır. Bu durumun farkına varan ülkeler 1945 sonrası korumacı politikalarından vazgeçmişler ve ticarete serbestleşme yolunu tercih etmişlerdir. Aynı zamanda II. Dünya Savaşı'ndan az hasarla ayrılan iki ülke olan ABD ve Rusya'nın izlemiş oldukları dış politika dünya ticaretini yönlendirmiştir. Rusya doğu bloğu ülkelerini de içine aldığı kapalı bir ekonomik modeli tercih etmişken ABD ise Avrupa'nın batısını içine alan bir bölge ile açık bir politika modelini seçmiştir. ABD önderliğinde savaş sonrası kurulan GATT ile öncelikli olarak üye ülkeler arasında mal ticaretinin serbestleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu yolla hem Batı Avrupa savaş sonrası hasar alan sanayisini onarabilmiş hem de ABD, üretim fazlası veren sanayi kollarına talep bulmuştur. Bu dönemde kurulan entegrasyonların ana amacı II. Dünya Savaşı sonrası yenilenmesi gereken sanayilerin onarılması ve oluşacak fazla üretim yolu ile hızlı büyümeyi sağlamaktır. Doğu bloğunun kurmuş olduğu entegrasyonun 1970'ler sonrası büyüme gücünü kaybetmesi ve 1990'lı yılların başında doğu bloğunun çöküşü ile ortaya çıkan ülkelerin dünya ticaretine entegrasyonu amacıyla GATT tarafından bu ülkelerle görüşmeler hızlandırılmış ve

1995 yılında dünya ticaretindeki serbestleşme yapısı genişletilmiştir. Aynı zamanda GATT'nin öncelik verdiği mal ticaretinde serbestliğin yanı sıra hizmet, finans, mülkiyet haklarında ve fikri haklarda serbest ticaretin bir unsuru olması tercih edilmiştir. Nitekim 1995 yılından sonra yapılan ve günümüze kadar ulaşan entegrasyonlar bu geniş kapsamda yapılan bölgesel anlaşmalardır. 1945 yılından günümüze kadar oluşturulan entegrasyonların ortak özellikleri incelendiğinde entegrasyona üye ülkelerin sanayi yapılarını yeniden inşa etmek amacıyla üretim faktörlerinin kolay temin edilmesi, ulaşım imkânlarının sağlanması yolu ile hızlı büyüme hedeflenmiş ve günümüze kadar dünya ticaret hacmi 6 kat artmıştır. 1945 sonrası hızlı büyüme yoluyla sanayileşerek gelişmiş ülke sınıfına geçen ülkelerin stoklarında oluşan üretim miktarı ile sermaye birikimlerine doğan talep 1995 sonrası oluşan entegrasyonların özelliklerini göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler hem kendi aralarında hem de gelişmiş ülkelerle entegrasyonlar kurmuşlardır. Bu yolla gelişmekte olan ülkeler üretim hacimlerini arttırarak ölçek ekonomilerine geçmeyi, gümrük tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılmasıyla maliyet avantajı sağlamayı, sermaye gereksinimlerini gelişmiş ülkelerle yapılan ticari ortaklık veya özelleştirmelerle gidermeyi, Ar-ge araştırmalarını arttırarak orta ve yüksek teknolojili ürünler üretilmeyi hedeflemişlerdir. Gelişmiş ülkeler ise 1945-1990 yılları arasında hızlı büyüme ve sanayileşmenin ortaya çıkardığı fazla üretim miktarına ve sermaye birikimine yeni pazarlar bulmuşlardır. Nihayet ekonomik entegrasyonların uluslararası ticaretin küreselleşmesinde ve hızla büyümesinde etkisi gün geçtikçe artarak devam etmektedir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika kıtalarından yayılan ekonomik entegrasyon eğilimi Uzak Doğu, Avrasya, Afrika ve Orta Doğu olmak üzere diğer kıtalara yayılarak genişlemektedir. Teknolojik gelişmenin hızı, sermaye hareketliliği, üretim ve tüketim davranışları gösteriyor ki ekonomik entegrasyonlar ülkeler arasındaki birleşmenin de ötesinde kıtaların ve bölgelerin birbirleriyle entegre olacakları bir ekonomik yapıya doğru gitmektedir.

KAYNAKÇA

Arslan T. (1997). GB'nin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli

Başar H, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği, http://www.ekodialog.com/Makaleler/asya_pasifik_ekonomik_isbirligi.html, Erişim Tarihi: 23 Mart 2009

Cyher M. J. (1993). "The Ideology of Economic Science in The Selling of NAFTA", *Rewiew of Radical Political Economics*, 4(25), 146-16

Dağdemir E. U. (2007), "GATT ve Dünya Ticaret Örgütü Kapsamındaki Özel ve Lehte Muamele Uygulamalarına İlişkin Gelişmeler ve Yeni Yaklaşımlar", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 349-365

David R. (1972). *Uluslararası Ticaret Politikası*, AK Yayınları, İstanbul

Ertürk E. (1993). *Ekonomik Entegrasyon Teorisi*, Ezgi Kitabevi, Bursa

Evranos F. (2009). "Küreselleşmenin İçsel Problemi Bloklaşma mı?", http://www.kozaklim.com/modules.php?name=Kose_Yazilari&file=printpdf&artid=180, Erişim Tarihi: 23 Mart 2009

Gülmez A. & Yardımcıoğlu F. (2012). "OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010)", *Maliye Dergisi*, 163: 335-353

Günoğur H. (1996). *Türkiye-Gümrük Birliği İlişkileri Tarihçesi*, T.C. Merkez Bankası AB El Kitabı

Hosny A. S. (2013). "Theories of Economic Integration: a Survey of the Economic and Political Literature" *International Journal of Economy, Management and Social Sciences*, 2(5) May 2013, Pages: 133-155

İktisadi Kalkınma Vakfı (2005). *AB ve Türkiye-AB İlişkileri*, No:172, İKV Yayınları, Ankara

İncekara A. (1995). "Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde Nafta ve Etkileri", *İTO*, (14): 96

İyiboğurt E. (1994). *Türkiye – AT Gümrük Birliği*, Ezgi Yayınları, Bursa

Karlık R. (1997). *Türkiye Ekonomisi*, Beta Yayınları, İstanbul

Karlık R. (1998). *Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar*, Turhan Yayınları, Ankara

Kolçak M. (2013). "Dış Ticaret Vergilerinin Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,(4)27: 188-209

Kreinin M. E. (1964). *The Dynamic Effects of a Custom Union*, *Journal of Political Economy*, s. 193-195

- Lipsey R. G. (1960). The Theory of Customs Unions: a. General Survey, Economic Journal, V.70, s.497
- Manisalı E. (1971). Uluslararası Ekonomi Gümrük Birlikleri Ve Entegrasyon Teorisi, Sermet Matbaası, İstanbul
- Manisalı E. (2000). İçyüzü ve perde arkasıyla Avrupa çıkmazı Türkiye-AB ilişkileri, İstanbul, Otopsi Yayınevi
- Parıltı H. (2015). “Çok Taraflı Ticaret Sistemi ve Ticaret Politikaları: İthalatta Korunma Kolay Bir İş mi? ”, İktisat Fakültesi Mecmua, 65(2), 100-160
- Uyar S. (2000). “GB’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, Dış Ticaret Dergisi, 5(17): 8
- Seyidoğlu, H. (1996). Uluslararası İktisat, Güzem Yayınları, İstanbul
- Şen E. (2017a). Kurumsallaşma ve Kurumsal Yönetişim, İstanbul: Beta Yayınevi, 145-152
- Şen E. (2017b). Yönetim ve Strateji, İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, Genel İşletme, Gümüş İ.(Ed.), 35-38
- Şensoy S. (2008). 4. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi, Tasam, s.26
- Tanrıbilir R. & Şen E. (2005). “Kültürlerarası İletişim ve Öteki Kavramının Günümüz Dünyasında yeri ve Önemi” , Journal of Istanbul Kültür University, 2015(1),129-137.
- Tekin Ü. E. & Tekin A. (2017). Gümrük İşlemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Tunç H. (2004). Uluslararası Ticaret, Para ve Finans, Alfa Yayınları, İstanbul
- Viner J. (1972). The Economics of Custom Unions, Penguin Box, Middlesex, 1972
- Yalçınkaya M. H. (1997),“AB ve Gümrük Birliği Sürecinde Türk Sanayinde Rekabet Gücü”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 3: 403-436
- Yıldız M. (1999). “Ekonomik Entegrasyonlar ve AB”, Dış Ticaret Dergisi, 4(15) Belirtilmemiş
- WTO, Regional Trade Agreements: Facts and Figures, https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm Erişim tarihi: Eylül 2017